

Пошто смо добили на увид и прегледали текст докторске дисертације Љубомира З. Поповића, и установили да кандидат испуњава све услове за одбрану докторске дисертације на нашој Катедри, част нам је да Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду извештамо о следећем.

Кандидат Љубомир З. Поповић израдио је докторску дисертацију на тему: „Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985.“

Прегледавши приложени текст комисија за оцену и одбрану докторске дисертације у саставу:

1. проф. др Дубравка Стојановић, редовни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду
 2. доц. др Немања Радоњић, доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду
 3. др Милана Живановић, виши научни сарадник на Институту за новију историју Србије у Београду
- је слободна да Наставно-научном већу поднесе следећи:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Љубомир (Зоран) Поповић рођен је 1983. у Подгорици. Основне студије завршио је на Одсеку за историју и географију Филозофског факултета у Никшићу (2006). Након положеног диференцијалног испита, школске 2019/2020. уписао је и завршио мастер студије при Катедри за општу савремену историју Одељења за историју Филозофског факултета Универзитета Београду, где је одбранио мастер рад на тему: „Срби и Српска православна црква у Журналу Московске патријаршије 1943-1991.“, под менторством проф. др Алексеја Тимофејева. Године 2021. на истој катедри уписао је докторске академске студије, такође под менторским руковођењем проф. др Алексеја Тимофејева. Током докторских студија био је стипендиста Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори. Од 2024. ради на Историјском институту Црне Горе, као истраживач-сарадник. До сада је објавио неколико радова у домаћим и страним научним часописима и зборницима радова, и учествовао на више научних скупова и округлих столова. На тему докторске дисертације објавио је следеће радове:

1. „Значение церковных визитов на высшем уровне между Русской и Сербской православными церквями во второй половине 1950-х гг. в восстановлении отношений между СССР и Югославией“, Русский Сборник: Исследования по истории России: архивные находки и источниковедение, Том XXX, 2021, 743-766.
2. „Посјете на вишем нивоу између Српске и Руске православне цркве у другој половини 50-их година 20. вијека у контексту југословенско-совјетских односа“, Српска баштина, 1 (2021), 165-194.
3. „Посјета патријарха Пимена Косову у октобру 1984. године у контексту међуцрквених односа“, Вопросы истории стран Центральной и Юго-Восточной Европы в XIX-XXI вв. Шемякинские чтения, Выпуск 2, 2023, 415-438.

Библиографски подаци о дисертацији: Љубомир З. Поповић, Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985., Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2026.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације јесте истраживање односа Српске православне цркве са Руском православном црквом – Московском патријаршијом у периоду 1950-1985. године. Руска православна црква (РПЦ) највећа је у групи аутокефалних православних цркава, и са најорганизованијом службом за спољне односе. Докторска дисертација кандидата Поповића представља проучавање у српској историографији готово неистраженог дела комплекса совјетско-југословенских односа везаног за међуцрквене везе и међуцрквену сарадњу током раздобља 1950-1985. године. Ранији радови бавили су се углавном истраживањем политичких, дипломатских, привредних и културних домета совјетско-југословенских односа у овом раздобљу, док је црквени аспект остајао по страни. Изузетак представља период у односима Српске православне цркве (СПЦ) са РПЦ од 1945. до 1950. године, који је солидније научно обрађен и проучен. Иако наслов докторске дисертације сугерише да је главни предмет истраживања однос СПЦ са РПЦ током 1950-1985, кандидат је наговестио да ће бити анализирана улога и удео, условно речено, трећег чиниоца у односима две цркве, а то су власти у Совјетском Савезу и Југославији, конкретно органи задужени за надзор над црквама и верским заједницама. Овај приступ кандидат је доследно следио кроз сва поглавља дисертације. Хронолошки, дисертација је омеђена 1950. односно 1985. годином. Кандидат је навео разлоге да почетак истраживања буде везан за 1950. годину, углавном што су до тог времена, дакле до смрти патријарха српског Гаврила (Дожића, 1881-1950) везе између СПЦ и РПЦ, упркос избијању конфликта Југославије са Информбироом (ИБ), колико-толико одржаване, што неће бити случај првих година патријарховања његовог наследника, патријарха српског Викентија (Проданова, 1890-1958). Дакле, поменута година је одабрана јер означава најнижу стајну тачку и наступање прекида у односима две цркве, изузмемо ли куртоазну размену порука поводом већих црквених празника, из разлога даљег развоја конфликта Југославије и ИБ-а. За горњу хронолошку границу истраживања изабрана је 1985. година, најпре због почетка попуштања контроле државе над Црквом и њеним повратком на јавну сцену, што је у Југославији симболички означено коначним добијањем дозволе за наставак градње храма Светог Саве у Београду. У Совјетском Савезу од 1985. године, са отпочињањем новог курса познатог као перестројка и гласност, у време последњег совјетског лидера М. С. Горбачова, долази до промене верске ситуације у земљи, слабљења надзора над религијом, и постепеног ублажавања става према РПЦ, што се генерално одразило на њен повољнији положај у друштву. Дакле, раздобље на које се истраживање односи јесте време строге контроле Цркве, самим тим и њених спољних односа, од стране власти у Југославији (преко савезне и републичких Комисија за верска питања које су функционисале при савезним односно републичким извршним већима) и Совјетском Савезу (рад Савета за послове Руске православне цркве (религије) при Савету Министара СССР-а), као и време приметног коришћења религијског фактора у спољној политици совјетске државе. Када је реч о међународном плану, овај период представља раздобље Хладног рата, на чије је изазове у виду избијања регионалних конфликта одговор покушавале да дају православне цркве, у виду активнијег залагања за очување мира у свету, односно кроз службу миротворства. Истовремено, ово је време када православне цркве преосмишљавају свој приступ према екуменском покрету и ступају у чланство Светског савета цркава, док Ватикан показује знаке отварања према православним и другим црквама, дакле и онима које су долазиле из социјалистичких земаља. Што се тиче југословенско-совјетских односа током 1950-1985. исти се одликују осцилацијама, које се могу пратити и на другим аспектима билатералне сарадње између две земље, па тако и у црквеним и духовним односима. С тим у вези, током датог периода у односима СПЦ са РПЦ може се, условно речено, издвојити неколико фаза: (1) време прекинутих контаката, од смрти патријарха Гаврила до почетка нормализације совјетско-југословенских односа (1950-1955), када су међуцрквени односи били жртве сукоба Југославије и ИБ-а; (2) време обнове црквених односа (1956-1958), чему је замах

дала нормализација односа између СССР-а и Југославије; (3) период проширивања и утемељења чвршћих и ширих односа (1958-1985), који се подудара са предстојавањем на челу СПЦ патријарха Германа (Ђорића, 1899-1991), и читује се порастом обима и динамике сарадње између две цркве. Отуда дисертација кандидата Поповића пружа увид у везе између политике и црквених односа, и омогућава да сагледамо у којој мери су стање и осцилације у политичким односима утицали на међуцрквене везе, да ли је подручје црквених односа било терен на којем су се одсликавале политичке тежње две државе, и какве су биле специфичности комуникације две цркве из у хладноратовском раздобљу. С друге стране, преко анализе црквених односа у датом периоду дисертација омогућава да се стекне увид да ли су и у којој мери утицај на сарадњу две државе имали црквени односи. Из тог разлога кандидат истиче да се ради о историји спољних односа СПЦ и РПЦ у контексту епохе социјализма, те да се истраживање бави специфичностима комуникације Цркве и црквеном дипломатијом у условима Хладног рата. Управо изучавањем ове теме омогућава нам да прикажемо и стекнемо представу о црквеним везама и контактима, као својеврсној алтернативи другим (политичким, дипломатским, војним...) врстама односа, узимајући у обзир да се управо духовна и црквена компонента одликују најдужим континуитетом у целокупној историји српско-руских/руско-српских односа.

Примарни циљ истраживања докторске дисертације кандидата Љубомира З. Поповића јесте да у датом хронолошком оквиру изврши уочавање, издвајање, реконструкција и анализа односа СПЦ са РПЦ, у мери у којој то омогућавају доступни извори и литература. На тај начин дисертација кандидата Поповића у великој мери нуди оригиналан и продубљен увид у црквену димензију југословенско-совјетских/српско-руских односа, па самим тим представља допринос даљем развоју историографских истраживања билатералних односа СССР-а и Југославије. И не само то, него још и прилог историји спољних односа Српске православне цркве и Руске православне цркве, прилог проучавању државно-црквених односа у епохи социјализма, и у коначном историји српско-руских црквених веза. Из наведеног произлази да је очекивати да дисертације докторанда Поповића буде допринос бољем и потпунијем разумевању односа између СПЦ и РПЦ, посредно и између Југославије и СССР-а. Осим наведеног, један од циљева истраживања јесте да се дубље анализира улога осцилација у односима Југославије и СССР-а на примеру међуцрквене сарадње Српске и Московске патријаршије, тј. како се и у којој мери политички фактор преплитао са верским и тако утицао на облике сарадње између две цркве, и је ли све то нарушавало богату традицију српско-руских/руско-српских црквених и духовних веза. Поврх тога, циљ је да се прикаже како су и у којем обиму државни органи у обе земље задужени за односе са црквама и верским заједницама усмеравали и на тај начин утицали на сарадњу СПЦ са РПЦ и обрнуто. На којим питањима и темама су се ставови и интереси две цркве подударали и били комплементарни, а где су се и у којој мери разликовали, такође је наведено као циљ једног оваквог истраживања. Надаље, како су спољнополитички приоритети југословенске и совјетске државе утицали на промене у односима СПЦ и РПЦ према појединим питањима из односа како са православним, тако и са неправославним верским центрима, организацијама и покретима. У истраживању ће бити места и за погледе српских црквених поглавара и чланова јерархије на проблем ривалства у православној екумени присутан између Цариградске патријаршије (као симболичког центра Православља и Цариграда као „Другог Рима“ по части и традицији), и Московске патријаршије (као реално највеће Помесне православне цркве у свету; Москва „Трећи Рим“), које је у овом периоду било присутно у појединим питањима од свеправославног и општехришћанског значаја. Какав је био став Српске патријаршије као цркве која је долазила из једне социјалистичке земље са ванблоковским статусом, и какви су били погледи југословенских власти према појединим мировним организацијама просовјетског карактера у којима је велики ангажман имала РПЦ, такође је издвојен међу циљевима истраживања колеге Поповића. У овом истраживању је испитивано да ли је и у којој мери СПЦ у спољним везама РПЦ била „повлашћена“ у односу на остале православне цркве из

земаља „народне демократије“ и социјалистичког лагера, с обзиром на посебност „југословенског случаја“ из периода 1948-1953. године. Као важан циљ истраживања представљена је компарација места и улоге коју је за СПЦ имала сарадња са РПЦ у односу на сарадњу са „гркофоним“ православним црквама, као и, с друге стране, поређење изузетно присне сарадње коју је РПЦ имала са Бугарском црквом у односу на интензитет њених веза са Српском патријаршијом у посматраном периоду.

Имајући наведено у виду, можемо рећи да је кандидат остварио постављени циљ истраживања, као и да начин приступања теми и одабрана методологија истраживања представљају опипљив допринос развоју историјске науке.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Кандидат Љубомир З. Поповић је на почетку свог рада истакао да ће главне хипотезе у његовом истраживању бити:

- Да је односе СПЦ са РПЦ у датом хронолошком оквиру неопходно проучавати на више нивоа, који укључују: (1) сложеност совјетско-југословенских односа, (2) положај две цркве у СССР-у односно Југославији, (3) активности две цркве на међународној сцени, и (4) чисто црквене односе између две патријаршије;

- Односи између две цркве у овом раздобљу улазе у фазу чвршће и институционалне сарадње, и бивају обogaћени новим садржајима;

- Прекид у совјетско-југословенским односима 1948-1953. неповољно се одразио на везе СПЦ са РПЦ, мимо воље руководства две патријаршије, док су међуцрквене везе пратиле динамику политичких односа две земље у посматраном раздобљу;

- Совјетске и југословенске власти имале су очекивања од двеју цркава да пружи допринос стабилизацији односа између СССР-а и Југославије, као и да њихове међународне активности буду усклађене са спољном политиком државе;

- Сарадња СПЦ са РПЦ на практичном плану је била једна од најинтензивнијих које је Српска патријаршија остварила током 1950-1985. године;

- У односу према појединим темама и проблемима СПЦ је полазила од искустава РПЦ, док је на неким конкретним случајевима то радила сходно сопственом искуству и интересима;

- Значајну улогу и допринос у односима између две цркве у посматраном раздобљу остварило је Подворје РПЦ у Београду;

- Наслеђе вишевековних традиционалних и историјских веза представљало је важну компоненту заједништва два народа, док је Црква имала улогу везивне компоненте у тим односима и током социјалистичког раздобља.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Љубомира З. Поповића има обим од 432 стране, и састоји се од предговора, увода, четири носећа поглавља, закључка, и списка извора и литературе. Кандидат је обавио истраживање у шест архивских институција (четири у Србији, једна у Црној Гори и једна у Руској Федерацији), у којима је прегледано 16 фондова грађе. Осим тога, истраживање се ослања на 22 збирке објављених извора, 18 извора мемоарског и аутобиографског типа, 12 јединица штампе, 136 публикација монографског типа, 192 научна чланка и прилога у зборницима радова, као и 13 дисертација. Специфичност задате теме је захтевала познавање резултата више дисциплина: историје совјетско-југословенских односа, историје Српске православне цркве, историје Руске православне цркве, а у обзир се морао узети и теолошки оквир. Поред изложене формалне структуре дисертације неопходно је указати и на ону садржинску, која је усмерена не само на анализу билатералних односа између СПЦ и РПЦ, већ и на истраживање „трећег чиниоца“ у њиховим односима, а то су биле власти у Совјетском Савезу и Југославији.

У Предговору (стр. 1-11) кандидат је подробно изложио тему и структуру истраживања које следи. Такође, на овом месту је направио осврт на коришћене архивске

изворе и литературу. Међу примарним изворима на којима је заснована дисертација посебан значај има грађа црквеног порекла, конкретно онедавно доступна грађа Светог архијерејског синода СПЦ, као највише извршне власти у оквиру Српске патријаршије, у чији делокруг, поред осталог, спада и одржавање везе са осталим православним црквама. Поврх тога, посебну вредност чине архивски извори (југословенских и совјетских) органа задужених за надзор над Црквом, као и дипломатски извори. Наведеном је потребно додати од коликог су значаја за истраживање оваквог типа службена гласила две патријаршије: Гласник – службени лист Српске православне цркве и Журнал Московской Патриархии (рус. Журнал Московской Патриархии).

У Уводу (стр. 12-57) кандидат најпре укратко износи преглед југословенско-совјетских односа у датом периоду, као неопходног оквира за разумевање контекста у којем су се одвијале везе између СПЦ и РПЦ. Затим прави осврт на место СПЦ у међународној политици Југославије, а потом и на улогу Московске патријаршије на међународној сцени од завршетка Другог светског рата до последњих година постојања совјетске државе. Поменута два одељка уводног поглавља су у функцији потпунијег сагледавања положаја у којем су се налазиле две аутокефалне православне цркве у матичним државама. Највећи део уводног поглавља односи се на сажет приказ веза између СПЦ и РПЦ од првих дана по завршетку Другог светског рата па до 1950. године, тј. до доње хронолошке границе докторске дисертације. У поменутом петогодишњем раздобљу могу се уочити две краће фазе када је реч о међуцрквеним везама: прва (1944/1945-1948) када је постојала обострана жеља за остваривањем пуног обима сарадње, чему сведочи бројна документација, а што је било по вољи и власти у обе државе, и друга фаза (1949-1950) када се на везе између СПЦ и РПЦ у све већој мери одражавао сукоб Југославије са Коминформом, па су контакти одржавани углавном у тајности.

Прво и уједно најобимније поглавље докторске дисертације има наслов: Посете као важне етапе на путу развоја односа Српске православне цркве са Руском православном црквом (стр. 58-188), дели се на три одељка, и у целини је посвећено реконструкцији и анализи реализованих посета између СПЦ и РПЦ, почев од 1956, па закључно са 1985. годином. Све посете су, у мери у којој је то омогућавала доступна архивска грађа, објављени извори и црквена штампа, анализиране по систему: припреме – ток – остварени резултати. Кандидат је обрадио укупно 18 посета различитог нивоа и карактера, које су сведочанство специфичности црквене дипломатије, као и изазова комуникација између две цркве у социјалистичкој епохи. Кандидат је прво дао приказ периода када су везе биле сведене на минимум, дакле од смрти патријарха српског Гаврила па до првих наговештаја обнове сарадње. Затим следе посете које су биле у функцији обнове црквених односа, а потом оне које су довеле до проширивања и продубљивања веза између две цркве. На примеру посета може се добро видети улога државног фактора у њиховој реализацији, тумачење њихове позадине од стране државних органа који су у извесној мери усмеравали црквене визите, затим како се стање југословенско-совјетских односа одражавало на реализацију самих посета. Кандидат је приказао како су текле њихове припреме и који су били поводи, дао опширан опис тока, затим питања која су разматрана приликом сусрета представника две делегације, и резултате који су том приликом постигнути. У оквиру овог поглавља кандидат је изложио низ података који су до сада били непознати или мање коришћени. Добро је представљен контекст посета, као и изазови и искушења црквене дипломатије.

Друго поглавље дисертације (стр. 189-265) носи назив: Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом на спољном плану, и подељено је на три одељка, односно блока: општеправославне теме, односи са инославнима, и присуство миротворства у односима СПЦ и РПЦ. Пре свега, скренута је пажња на податке о улози РПЦ у побољшању односа СПЦ са Бугарском црквом. На низу примарних извора кандидат је показао како се руководство СПЦ одређивало према статусу Православне цркве у Америци (ПЦА), којој је Московска патријаршија дала аутокефалност. Представљен је низ извора који сведоче о присуству теме дијалога са неправославнима у односима СПЦ са РПЦ, пре свега са

Ватиканом, међу којима је доминирала тема слања посматрача из православних цркава на Други ватикански концил, али и третман питања из домена екуменске сарадње. Поред наведеног, опширно је представљена тема миротворства и напора две цркве на очувању мира у свету, у епохи хладноратовске напетости и појаве регионалних конфликта.

Треће поглавље: Примери сарадње Српске православне цркве са Руском православном црквом на унутрашњем плану (стр. 266-368) представља опис и анализу комплекса односа који спадају у домен унутрашње сарадње. У овом поглављу дисертације пружен је целовит поглед на школовање кандидата из СПЦ у руским богословским школама, на сарадњу две цркве у научној сфери, остварену размену публикација између две патријаршије, као и друге примере остварене сарадње у датом периоду. Посебну пажњу кандидат је посветио односу које су две цркве имале према осетљивом питању црквених раскола. У СПЦ то је било македонско црквено питање и амерички раскол, а у РПЦ питање тзв. карловачког раскола, односно Руске православне заграничне цркве (РПЗЦ). Колега Поповић је показао на примеру развоја македонског црквеног питања какво је било агресивно деловање власти у Југославији према СПЦ, у смислу подршке расколу, а, с друге стране, тежњу Македонске православне цркве да добије признање од Московске патријаршије. Такође, опсежно је анализирано осетљиво питање положаја Будимске епархије СПЦ у Мађарској и борба за очување српске црквене јурисдикције у овој земљи, у контексту евидентног притиска мађарских власти за формирањем Мађарске православне цркве која би била у јурисдикцији РПЦ. Последњи одељак овог поглавља кандидат је посветио положају представника руске емиграције, који су на овим просторима присутни од 20-их година XX века, односно бивших клирика РПЗЦ, сада са службом у СПЦ, чије се присуство може пратити до краја датог периода на који се истраживање односи.

„Природно огњиште у коме се подгрејава пријатељство“. Улога Подворја Руске православне цркве у Београду у односима између две патријаршије (стр. 369-399) назив је четвртог поглавља докторске дисертације кандидата Поповића. Исто је с правом и у потпуности посвећено анализи остварене, рекли бисмо мостовске улоге Подворја РПЦ у Београду у комуникацији између две цркве. Тај допринос оствариван је на разне начине.

Најзад, у Закључку (стр. 400-405) се даје синтеза целокупног истраживања односа СПЦ са РПЦ током 1950-1985, које је углавном потврдило постављене хипотезе докторске дисертације.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација кандидата Љубомира З. Поповића настала је добрим делом на основу необјављене архивске грађе, чији су значајни делови по први пут коришћени у истраживању, и на тај начин допринели да закључци буду оригинални и аутентични. У том смислу, поменули бисмо да посебну вредност има коришћење грађе Светог архијерејског синода СПЦ, али и Савезне комисије за верска питања и Савета за послове религије у СССР-у. Наведено је резултирало да дисертација донесе низ нових сазнања о односима између СПЦ и РПЦ у датом периоду. Може се казати да дисертација колеге Поповића представља прво дело у српској историографији у којем су на целовит и систематичан начин анализирани односи између Српске и Московске патријаршије током 1950-1985. године. Кандидат је успешно представио и критички анализирао теме које припадају домену спољних црквених односа СПЦ и РПЦ, односно црквеној дипломатији у епохи социјализма. Систематски су представљени односи на спољном плану, указано је на мрежу контаката између две цркве, који су укључивали разне теме и питања, док посебну вредност дисертације представља детаљна реконструкција и анализа остварених посета. Сабрани су, представљени и анализирани скоро сви унутрашњи односи остварени у датом периоду. У важне резултате дисертације спада продубљен осврт на улогу Подворја РПЦ у Београду, и све оно што је значило у односима две цркве у овом периоду. Стога, имајући све наведено у виду, докторска дисертација Љубомира З. Поповића представља значајан допринос проучавању југословенско-совјетских/српско-руских односа, историји спољних односа

Српске православне цркве и Руске православне цркве, али и проучавању односа између државе и Цркве у раздобљу социјализма. По многим својим вредностима дисертација представља продор у неистражене области совјетско-југословенских односа. Може се рећи да је докторска дисертација кандидата Љубомира З. Поповића обиман истраживачки подухват. Посебну вредност представљају показани примери односа власти две државе према сарадњи СПЦ са РПЦ. Кандидат је у својој докторској дисертацији успешно синтетисао резултате више научних дисциплина. Подробно је представио улогу политичког контекста у ком су се одвијали односи СПЦ са РПЦ, али и теолошког оквира посматраних појава. Кандидат је на основу анализе примарних и секундарних извора, помоћне литературе и вредне црквене периодике успео да понуди низ научно фундираних одговора на кључна питања, изазове и искушења из домена српско-руских/руско-српских црквених односа у епохи социјализма, и да дође до низа закључака. Приликом проучавања односа СПЦ са РПЦ потребно је узети у обзир политички контекст, нарочито да су удео у овим односима током 1950-1985. имале власти, преко органа задужених за надзор религије. Прекид југословенско-совјетских односа који је наступио током 1948-1955. одразио се на међуцрквене везе, док је нормализација политичких односа пружила замаха црквеној сарадњи у више сегмената. Потврђено је и на више примера показано да су политичка руководства рачунала на подршку цркава југословенско-совјетским односима, док је, с друге стране, заједништво два народа била стална брига руководства две цркве. Доказано је да је у посматраном периоду постојала перманентна тежња руководства две цркве за већим степеном зближавања. У раздобљу на које се истраживање односи, везе између две патријаршије ушле су у фазу чвршће сарадње, која је обogaћена новим садржајима, а ударени су темељи за односе две цркве за наредни период. Црквене посете биле су важне етапе у зближавању две цркве, и исте су имале шири значај од ускоцрквеног, на првом месту дипломатски. Добро је уочена специфичност комуникације између две цркве у контексту спољнополитичких приоритета совјетске владе, показану са руске стране према СПЦ као цркви која долази из социјалистичке земље са ванблоковског статуса. СПЦ се према неким темама из дијалога са неправославнима руководила сопственим интересима, било преко заузимања неутралне позиције, или пак имајући у виду искуство из недавне прошлости (нпр. односи са Ватиканом и Римокатоличком црквом). Показано је да је СПЦ давала допринос у раду мировних организација и иницијатива чији је активан члан и један од оснивача била РПЦ, а које су биле подстицане и усмераване од совјетских власти, али уз обазриво учешће, поготову у онима које су важиле као просовјетске. У периоду на који се истраживање односи поново је дошло до обнове веза између две цркве у погледу школовања кандидата из СПЦ у богословске школе под окриљем РПЦ, а показано је да је за обе стране то био облик сарадње који је требало даље развијати и подстицати. Значајно место у односима две цркве заузимале су и друге компоненте сарадње (академске везе, научне, финансијски аспекти сарадње и др.). Кандидат је доказао да је руководство РПЦ пружало подршку званичним ставовима СПЦ према расколима који су избили на њеној канонској територији, у којима је удео имао и југословенски државни апарат. У овом периоду СПЦ је преко Будимске епархије успела да очува духовну јурисдикцију у Мађарској, упркос тежњама тамошњих власти ка формирању Мађарске православне цркве која би била у јурисдикцији РПЦ, што би резултирало истискивањем присуства СПЦ у овој земљи. Посредничку улогу у односима две цркве пружило је Подворје РПЦ у Београду. Анализирани су и незванични видови односа и њихов допринос укупној сарадњи две цркве (поклоничка путовања, стручни боравци и томе слично), који су временом почели да добијају све већи обим. Успешно је доказано и истакнуто да су у раздобљу 1950-1985, упркос званичном атеизму и идеолошком карактеру епохе, верска компонента и наратив о вишевековним духовним везама српског и руског народа утицали на односе две цркве, пре свега као богато наслеђе и фундамент, у којима је Црква имала везивну улогу. Имајући у виду све наведено, може се констатовати да дисертација кандидата Љубомира З. Поповића представља научни допринос српској историографији.

6. Закључак

Докторска дисертација Љубомира З. Поповића под насловом: Однос Српске православне цркве са Руском православном црквом (Московски патријархат) 1950-1985. урађена је у складу са одобреном пријавом. По свом садржају је оригинално и самостално научно дело, урађено сходно начелима историјске критичке методологије и закључивања. Из тог разлога комисија констатује да овај рад испуњава све научне параметре докторске дисертације и предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада, што ће бити прилика да чланови комисије изнесу своје евентуалне примедбе и сугестије.

У Београду, 28. септембра 2026. године

Чланови комисије:

проф. др Дубравка Стојановић,

редовни професор на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду

доц. др Немања Радоњић,

доцент на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду

др Милана Живановић,

виши научни сарадник на Институту за новију историју Србије